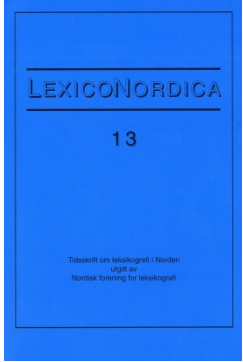

LexicoNordica

Forfatter:	Tor Erik Jenstad [ODS-Supplement er fullført]	
Anmeldt værk:	<i>Ordbog over det danske Sprog. Supplement. Femte bind: maabe-Øvrigheds-</i> . Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendal 1992. II sider pluss 1804 spalter.	
Kilde:	LexicoNordica 13, 2006, s. 237-241	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Tor Erik Jenstad

ODS-Supplement er fullført

Ordbog over det danske Sprog. Supplement. Femte bind: maabe- Øvrigheds-. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendal 1992. II sider pluss 1804 spalter.

Innleiing

Femte og siste supplementsbindet til Ordbog over det danske Sprog låg føre i fjor. Dette er berre litt forseinka (to år) i forhold til den opphavlege planen, men tidspunktet for slutføringa høver likevel godt sidan ein såleis nådde målstreken med tillegget femti år etter at ODS vart ferdig. Med dette er det danske ordforrådet i perioden 1700–1955 så fullstendig utgreidd som råd ut frå tilgjengeleg materiale. Med dei 28 banda av ODS (27 ordinære pluss eitt kjeldebind) er det samla verket oppe i 33 bind. ODS kom som kjent ut i perioden 1918–1954. Denne korte omtalen er basert på det femte og siste supplementsbindet.

Det er eit velkjent problem for ordbøker som kjem ut over ein lang periode at dei første binda vil vera utdaterte når heile verket er ferdig, og det vil trengast tilleggsbind. Heile tida er det stor og akselererande vekst i ordforrådet, og det kjem stadig til nye kjelder ein ikkje har kunna utnytte for dei første bokstavane. Ved langsiktige ordboksprosjekt har ein også store vanskar med å oppnå homogenitet i redigeringa gjennom heile verket. Korleis ein har løyst dette i ODS-S, er av stor og aktuell interesse for dei som arbeider med liknande prosjekt, som vi i Norsk Ordbok (NO) 2014.

Overgang til historisk ordbok

Alt i 1956 tok Det danske Sprog- og Litteraturselskab til med utarbeidinga av supplementet (ODS-S). Materialsamlinga var i gang enno før. Mange nye kjelder frå perioden er gjennomgått, slik at ODS-S har eit grunnlag på ca. 1,5 millionar setlar. Det første supplementsbindet kom i 1993. For fyldige omtalar i samband med utgjevinga av ODS-S band 1, sjå Karker 1994 og Mogensen 1994. Prinsipielle og praktiske problem og avgjerder er

gjort greie for av Anne Duekilde, den enkeltpersonen som har hatt mest å seie for fullføringa (Duekilde 1995). Mellom anna tek ho opp på prinsipielt grunnlag forholdet mellom hovudverk og supplement, og vanskane med å halde styr på dei forskjellige ”nutider”. Ho har ikkje redigert i femte bind, men hatt ein finger med i form av kritisk gjennomlesing. Redaktørar er Henrik Andersson, Else Bojsen og Vibeke Winge, dei tre som kom inn på ODS-S bind 4, som kom i 2001.

ODS-S har over 50.000 oppslagsord, over 7500 tettrykte spalter. Det er litt varierende storleik på binda; det siste har 1804 spalter med eit kort forord. Til samanlikning har ODS over 180.000 oppslagsord (om lag 250.000 om ein reknar med samansetningane).

I ODS-S har ein valt å halde seg innanfor same periode som ODS, og har fastsett endepunktet til 1955. ODS-S er såleis gått over til å bli ei historisk ordbok (om denne omdefineringa til periodeordbok, sjå nærare i Duekilde 1995:86). Hovudformålet med ODS var i utgangspunktet å beskrive samtidsspråket. No blir verket eit kulturhistorisk tidsdokument, ei samling av opplysningar om dansk språk og kultur i ein viss periode. Moderne dansk samtidsspråk i perioden etter 1955 er ivareteke i den nye Den Danske Ordbog i 6 band.

Det har naturleg nok vore mest å fylle på i første delen av alfabetet, dei bolkane som var redigert tidlegast, og det gjev seg utslag i balanseringa av tilfanget i ODS-S. Vi får ein nokså uvanleg alfabetprogresjon. Band 5 går såleis frå *maabe-* til *øvrigheds-*, om lag halvparten av alfabetet. Men på denne måten skal heile alfabetet vera nokolunde jamt skildra i det totale verket. Alle artiklane er no førde opp til 1955. Siste banda av ODS har så mykje meir stoff at det samla verket ville fylt 37 band om heile verket hadde vore like breitt redigert. Dei tre første banda av ODS-S tilsvarar 5,5 band av ODS (A–F), medan dei to siste banda av ODS-S tilsvarar 21,5 band ODS (G–Ø). Ein har også hatt som siktemål å rette opp ubalansar som ein har visst om i ODS, som at komposita kom sterkare inn etter kvart og at det var lite avvisspråk i dei første binda (Mogensen 1994:218). Det er elles tydeleg at ein i ODS-S er mykje rausare med å redigere inn samansette ord enn vi er i NO. Vi finn mange som vi helst ville rekne som sjølvforklarande, og av den grunn forekjem det da også at ein ikkje har definert dei, men let bruksdøma gjere jobben (som t d *Pragtmaal*). Vi vil vel heller ikkje ta med så mange samansetningar med proprialt førsteledd av typen *Romafarer* og *Romaferd*.

Det finst døme på at ein har gått noko utanom den strengt definerte perioden. Såleis står *Nedfald* om radioaktiv forureining oppført med sitat frå 1956 og 1957. Vurderinga er truleg at ordet dermed må ha vore i bruk i slik tyding også i 1955 eller litt før. Under artikkelen *o.k.* (som elles er heilt

ny i supplementet) er eit Rifbjerg-sitat med variantforma ”okey-dokey” frå 1974 teke med. *Pacemaker* er ført opp både med den (noko) eldre tydinga frå idrett: ’person som set høveleg tempo i eit løp; hare’, og om apparat til å stimulere hjartefunksjonen, jamvel om den siste er belagt først etter den eigentlege ODS-perioden. Dette synest likevel fornuftig.

Dei same prinsippa som i ODS er følgt mellom anna når det gjeld rettskriving, også om ein i dagens dansk kan ha gått bort frå dei. Såleis er det brukt *aa* i staden for *å*, og *aa* kjem føre *ab* (alfabetisert som *a* pluss *a*). Substantiva er skrivne med stor bokstav. Piktogramma som fagmarkering vil ein derimot ikkje finne att i ODS-S; dei er bytte ut med dei tilsvarande leksikalske uttrykka. Definisjonar, bruksmarkeringar, kjeldeforkortingar og forklaring til sitat står i kursiv, medan sitata er i normalskrift, omvendt av det vi gjer i Norsk Ordbok.

Typar av ny informasjon

Den nye informasjonen i ODS-S i høve til ”moderverket” kan eigentleg komme kor som helst i artikkelen. Plussteikn markerer kva nivå i artikkelen den nye informasjonen skal inn på. I større artiklar kan ein få noko meir hjelp ved at det også er vist til spalte og line der det nye skal setjast inn, t.d. *nedad* 2.3. ”i uttr som betegner overlegenhed, nedladdenhed”, der det er føydd til to nye sitat.

Her er lista opp nokre ulike typar av ny informasjon som ODS-S gjev, med døme:

1. Ord som ikkje er med i ODS, men som ein no har heimel for i denne perioden, som t d *Napalm* med belegg frå 1951 (*Napalmbrandbombe* frå 1947). Norsk Riksmålsordbok har *napalm* frå Aftenposten i 1950, medan tilfanget vårt i Norsk Ordbok først har det frå Norsk Tidend i 1963. Her bør vi nok leite meir i aviser og tidsskrifter frå rundt 1950.
2. Nye samansetningar til hovudorda (t d *Nederlagsstemning*).
3. Tidlegare dateringar av ord (t d *Midalder*).
4. Nye skrivemåtar (t d *maage* som variantform av *maabe*, det aller første ordet i bindet).
5. Nye bøyingsformer (t d *naat* til *naa*, v, i ODS berre *naaet*).
6. Nye tydingar (t d *Nedfald* om radioaktiv forureining)

7. Nye bruksdøme (t d *nedbryde* 2.1. i overført tyding)
8. Nye eller meir utførlege opplysningar om etymologi (t d *Pebling*).
9. Nye tilvisingar (t d frå *Naadsensbrød* til *Almissebrød*). Eit av måla med ODS-S har nettopp vore å ajourføre og komplettere tilvisingsapparatet. Såleis er *Mindreverdskompleks* lagt inn med tilvising til *Mindreverd*, der det blir behandla, men dette må ein altså slå opp i sjølve ODS for å finne ut meir om.

Den gamle redaktøren si vurdering av si tids språk blir oftast ståande, berre openberre feil blir retta. Ein og annan artikkelen er vølt om frå grunnen og skal erstatte den gamle. I slike høve er det brukt formuleringar som ”ud-gaar”, ”læs”, eller ”artiklen erstattes af”. Det kan ikkje vera så mange slike, etter det eg har kunna sjå når eg har bladd i band 5. Men det kan vere gjort tilføyningar til definisjonen, dersom bruken av eit ord har endra seg tydeleg seinare i ODS-perioden. Frå eit tidlegare band kan nemnast *Billedkunstner*, som i 1920 var rekna som sjeldan, men har fått merknaden ”senere alm.”. *Nattrøje* seier ODS (i 1933) var brukt særleg i tidlegare tid, medan ODS-S veit å fortelje at det seinare også har vore nytta om pyjamasoverdel. *Ordavl* var markert som sjeldan i 1934, da denne ODS-bolken var redigert, men er ”senere mere brugt”, blir det opplyst no. Under *I Neger* 2.3 ”især om journalist” i ODS har ODS-S etter markøren ”læs” ein meir utbyggd definisjon som gjev betre samanheng med hovudtydinga ”person, der maa udføre groft ell. lidet anset arbejde”.

Lån frå norsk

Det er sjølvsagt mange fleire danske lånord i norsk enn omvendt. Men det er interessant for ein nordmann å sjå at noko også har gått andre vegen. Det er rett nok ikkje så mykje. Velkjente døme er *Slalom* og *Quisling*. Også verbet *quisle* er komme med i ODS-S. Dette er neppe særleg mykje brukt i norsk. Vi har det i alle fall ikkje i arkivet til NO, men det finst i Norsk Riksmålsordbok. Æra er vel heller tvilsam, men vi har jo med desse to orda gjort vårt til at ODS-S no har bortimot ei heil side på Q, medan ODS-S berre hadde to (heller marginale oppslag, bokstaven Q og sekvensen Qu- eller Qv-).

Maalstrid er etter norsk mønster og er komme inn som nytt ord i ODS-S, med førstebelegg 1911. *Maalstræv* og *Maalstræver*, også dei med norsk som kjeldespråk, står frå før i ODS. Når det gjeld *Maalstræv*, har ODS-S

notert seg tittelen ”Nordisk målstræv” på årboka som Svend Clausen tok til med i 1938. *Oslofrokost* er vel også komme frå norsk, og *Ragsok* er eit anna norsk ord som har lurt seg til ein plass i ODS-S, like framfor *Ragtime*.

Sluttmerknader

Etter det eg kan sjå ved ei nokså overflatisk blading, er redaksjonsprinsippa konsekvent gjennomført. Ulempene har ein vore klar over med dei vala som er tekne. Det som fell mest i augo med det same, er at opplegget krev at ein har begge banda oppe samstundes for å få fullstendig informasjon om eit ord. Dette er sjølv sagt litt tungvint. Men det er berre å slå fast at redaksjonen har stått løpet ut og fullført eit verk som vil bli ståande som sentralt og ruvande ikkje berre i norsk, men i europeisk leksikografi. No har vi eit gjennomarbeidd og heilskapleg verk om dansk språk i den aktuelle perioden, og SAOB og OED har fått ein likeverdig bokhyllekamerat. Tillegget står dessutan fram som ei kulturhistorisk reise, i hovudsak gjennom første del av 1900-talet, men også med innslag frå eldre tid.

Ein versjon av ODS er tilgjengeleg på nettet alt no (<http://ordnet.dk/ods/>). Denne er svært nyttig, og er stadig under utbetring. ODS-S vil også etter kvart bli lagt ut på nettet, i første omgang som eit sjølvstendig, parallelt verk, og seinare som ein integrert del av ODS. Vi ser fram til dette.

Litteratur

- Duekilde, Anne 1995: Hovedværk og supplement. I: *Nordiske studier i leksikografi III*, 83–92.
- Karker, Allan 1994: Ordbog over det danske Sprog. Supplement. Første bind. I: *Danske Studier*, 145–152.
- Mogensen, Jens Erik 1994: Ordbog over det danske Sprog. Supplement. Første bind. I: *Hermes 12*, 217–225.

Tor Eriki Jenstad
 Institutt for nordistikk og litteraturvitskap
 NTNU
 N-7491 Trondheim
tor.erik.jenstad@hf.ntnu.no